

*Расулова З. А., окутуучу
r.zam70@mail.ru*

*Тороев Ы. Т., ага окутуучу
БатМУнун А. Маширабов ат. СГЭИ
Сүлүктү ш., Кыргызстан*

ЖАШТАРДЫ ТОЛЕРАНТТУУЛУККА ТАРБИЯЛООНУН КООМДОГУ ЗАРЫЛДЫГЫ

Бул макалада инсандын маанилүү сапаттарынын бири катары толеранттуулукка тарбиялоо акыркы мезгилде дүйнөлүк деңгээлдеги актуалдуу маселелерден болуу менен, жаш муундарды тарбиялоодогу орду чоң экендиги тууралуу айтылат. Толеранттуулук болбосо, адамдардын, демек, өлкөлөрдүн жана малекеттердин чыр-чатаксыз өз ара аракеттенүүсү, жер жүзүндө тынчтык болуусу да мүмкүн эмес. Кыргыз элинин салттуу маданиятында башкалардан жабыр тартсаң да, сабырдуулук, чыдамкайлык, кечиримдүүлүк менен жооп кылуу адамдагы эң башкы сапаттардын бири катары каралып келген. Жаш муундарда толеранттуулукту калыптандыруунун коом, элдин маданияты үчүн, айрыкча, бөтөн улуттун өкүлдөрү менен карым-катыш жасоо маданиятын өнүктүрүү үчүн ролу чоң.

Жаштарга туура тарбия берүү менен аларды жашоодо активдүү позицияны ээлөөгө, ошол эле учурда бардык турмуштук кубулуштарга акылдуулук менен мамиле кылып, башка адамды туура түшүнүүдө сабырдуу болууга үйрөтүү – зарыл маселелердин бири. Биз жашоодо ар дайым башкалардын укуктарын, баалуулуктарын, дүйнөгө болгон көз караштарын, жүрүм-турумун жана кызыкчылыктарын сый-урмат, түшүнүү менен кабыл алганга жетишсек,

НАРОДНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ. ПЕДАГОГИКА. МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ

коомубуз да тарбиялоодогу көп маселелерди чечүүгө багыт алар эле.

Түйүндүү сөздөр: көтөрүмдүүлүк, сабырдуулук, толеранттуулук, текеберлик, интолеранттуу, социалдашуунун ички шарты, мамиле, түшүнүү, баалуулук, тарбиялоо, кечиримдүүлүк.

Расулова З. А., преподаватель
Тороев Ы. Т., ст. преподаватель
r.zam70@mail.ru
СГЭИ им. А. Маширабова БатГУ
г. Сюлюкта, Кыргызстан

ОБЩЕСТВЕННАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ ВОСПИТАНИЯ ТОЛЕРАНТНОСТИ У МОЛОДЕЖИ

В данной статье говорится, что воспитание толерантности как одной из значимых черт личности стало в последнее время актуальной проблемой на мировом уровне. Без толерантности невозможно бесконфликтное взаимодействие людей, а значит и стран, государств, невозможен мир на земле. В традиционной культуре кыргызов толерантность, терпение и умение прощать, даже если ты страдаешь от других, считались одними из важнейших человеческих качеств. Формирование толерантности у молодых поколений имеет большую роль для общества, культуры народа, особенно в развитии культуры взаимодействия с представителями иностранных национальностей.

Одной из необходимых задач является воспитание молодежи занимать активную позицию в жизни, в то же время быть мудрым во всех жизненных явлениях, терпеливым в понимании других людей. Если мы попытаемся принять права каждого человека, ценности, мировоззрения, поведения, их интересы и относиться к ним с уважением, пониманием, то наше общество может решить многие проблемы в воспитании.

Ключевые слова: толерантность, высокомерие, нетерпимость, внутренние условия социализации, отношение, понимание, ценности, воспитание, прощение.

Rasulova Z. A., lecturer
Torojev R. T., lecturer
r.zam70@mail.ru
A. Mashrabov SSEI. BatSU,
Sulukta, Kyrgyzstan

THE IMPORTANCE OF EDUCATION OF TOLERANCE IN YOUTH IN SOCIETY

This article states that the education of tolerance as one of the significant personality traits has recently become an urgent problem at the global level. Without tolerance, conflict-free interaction between people, and therefore countries and states, is impossible; peace on earth is impossible. In the traditional culture of the Kyrgyz people, tolerance, patience and the ability to forgive, even if you suffer from others, were considered one of the most important human qualities.

The formation of tolerance among younger generations has a big role for society and the culture of the people, especially in the development of a culture of interaction with representatives of foreign nationalities.

One of the necessary tasks is to educate young people to take an active position in life, at the same time to be wise in all life phenomena, patient in understanding other people. If we try to accept the rights of every person, values, worldview, behavior, their interests and treat them with respect and understanding, then our society can solve many problems in education.

Key words: *Tolerance, arrogance, intolerance, internal conditions of socialization, attitude, understanding, values, education, forgiveness.*

Толеранттуулукка тарбиялоо инсандын маанилүү сапаттарынын бири катары акыркы мезгилде дүйнөлүк деңгээлдеги актуалдуу көйгөйгө айланууда. Ар бир адам баласы оң сапаттарды өзү менен кошо алып жүрүп, толеранттуу инсан болууга тийиш. Азыркы жаштар ар түркүн материалдык жана рухий баалуулуктардын туткунуна кабылышууда. Жаштардын арасында позитивдүү мүнөз менен катар эле интолеранттуу маанайдын таасирине берилген көрүнүштөр да көп кездешет. Коомдогу мындай кубулушка альтернатива катары аң-сезимде жана жүрүш-турушта толеранттуулук эрежелерин калыптоо, маданияттар, диндер, этностор арасындагы конфликтке алып келүүчү шарттарды алдын ала аныктоо зарыл маселелерден болуп саналат. Ошондой эле көптөн бери баарыбызды түйшөлтүп, жалпы карапайым калкты тынчсыздандырган олуттуу маселелердин бири экендиги талашсыз деп ойлойбуз. Бул макалада толеранттуулукка тарбиялоонун дүйнө таануудагы зарылдыгы тууралуу түшүнүктөрүбүздү жалпы замандаштарга жеткирүүгө аракет жасадык.

Толеранттуулук түшүнүгүн илимий булактардан, көркөм чыгармалардан окуп, күнүмдүк жеке жашообуздан көрүп баамдайбыз. Демек, ар бирибиздин аракеттерибиз, жылуу сөзүбүз, бири бирибизге болгон мамилебиз үлгү болгудай болуп жашообуз зарыл экенин түшүнөбүз.

Профессор А. Г. Асмолов толеранттуулукту адамдын жүрүм-турумуна карама-каршы келген жүрүм-турум үлгүлөрүнө көтөрүмдүүлүк, чыдамдуулук менен мамиле жасоо катары эсептеп: «Толеранттуулуктун башкы белгиси – өмүргө, жашоого коркунуч туудурган адамдар менен да алакага баруу, алакалашуу» деген аныктамасын берген [3].

“Толеранттуулук” термини латын тилинен алынган *tolerantio*, орусча “терпение”, “снисходительность”, кыргызча “сабырдуулук”, “чыдамкайлык”, “көтөрүмдүүлүк” деген маанилерди туюнтуп, адамдардын улутуна, динине, түсүнө жана кайсы жердик экенине карабастан, бири-бирине карата адептүүлүк, сабырдуулук менен мамиле жасоого алып келүүчү сапат болуп саналат.

Кыргыз элинин салттуу тарбия маданиятында башкалардан жабыр тартсаң да, сабырдуулук, чыдамкайлык, кечиримдүүлүк менен жооп кылуу адамдагы эң башкы сапаттардын бири катары ачыкталат [2].

“Толеранттуулук” термини XVIII кылымда эң жаңы түшүнүктөрдүн бири болсо, азыркы кезде дүйнө жүзүндөгү чыр-чатактарды азайтуу максатында адамдарда толеранттуулукту калыптандыруу эң актуалдуу маселеге айланган. Мына ошондон улам, БУУ тарабынан 1995-жылдын 16-ноябрында “Толеранттуулук принциптеринин декларациясы” кабыл алынган. Бул күн толеранттуулуктун эл аралык күнү болуп эсептелинет. Азыркы кезде ЮНЕСКОнун тынчтыкты сактоо багытындагы ишмердүүлүгүнүн натыйжасында “толеранттуулук” термини эл аралык терминге айланды.

Толеранттуулук – жарандык коомдун баалуулугу жана социалдык нормасы, ал жарандык коомдун бардык индивиддеринин ар түрдүүлүгүнө болгон укугу, ар кандай конфессиялардын, саясий, этностук жана башка социалдык топтордун шайкеш өнүгүүсүн камсыз кылуу, дүйнөлүк маданияттардын, цивилизациялардын, диндердин жана элдердин ар түрдүүлүгүн сыйлоо, тышкы көрүнүшү, ишмердиги, каада-салттары ар башка адамдарды түшүнүү жана алар менен кызматташуу аркылуу ишке ашат. Бул жерде толеранттуулук жөн гана иш-аракет эмес, социалдашуунун ички шарты катары

адамдын башка адамдар менен катарлаш жана өзүнүн дүйнөсү менен жашоосун түшүндүргөн маңызды берет. Толеранттуулук: “башкалардын жетишпеген жактарына көңүл бурбоо, бирөөнүн пикирин урматтоо, кечиргенге мүмкүн болгондун баарын кечирүү; жадагалса, биздин укугубуз бузулуп жатса да бул жогорку адамгерчилик баалуулуктарынын негизинде аракеттенүүбүз керек жана ар кандай өч алуу аракеттеринен алыс болуубуз зарыл; карама-каршы жактын пикири (жүрүш-турушу) канчалык одоно жана орой болсо да, аны менен келишүүгө таптакыр мүмкүн болбосо да өзүн-өзү тутта билүү зарыл”, - деп түшүндүрүлөт илимий булактарда. Толеранттуулук ушундай болуусу керек, жадагалса, бизге карама-каршы көз караштарды да өзүбүз үчүн пайдалуу катары кабыл алуубуз керек. Анткени алардын жардамы астында биз өзүбүздүн көз караштарыбызды жана дүйнө таанымыбызды кайрадан андап сезе алабыз, баалай алабыз. Эгерде биз менен карама-каршы көз караштагы адамдын одоно кылык-жооруктарына жараша жооп кайтарсак, анда биздин эч кандай айырмабыз болбой калат. Урматтоо, боорукерлик, айкөлдүк, марттык, сабырдуулук сыяктуу мамилелерди туюндурган “толеранттуулук” тушунугу адеп-ахлак баалуулуктарынын системасында башкы позицияны ээлейт, жогорку адамдык сапатты билдирип, өзүн-өзү рухий жактан башкаруунун маанилүү фактору болуп, башка этикалык нормалар үчүн булак болуп эсептелинет.

Эгерде адамдарда толеранттуулук сезими калыптанбаган болсо, анда алар бири-бири жаман көрүп, жүрөгүндө жек көрүү сезими күчөп, өздөрү үчүн да, каршылаш тарап үчүн да жакшы натыйжа алып келбеши анык. Бул сезимдер адамдардын аң-сезиминин төмөндүгүн, жан дүйнөсүнүн жардылыгын гана көрсөтөт. Көбүнчө бир туугандарыбыз, жакындарыбыз, кошуналарыбыз, досторубуз, коллегаларыбыз менен таарынышып, бири-бирибиз менен келишпестиктерге барабыз жана ал сезимдер узак убакыттарга чейин биздин жан дүйнөбүздө жашап, биздин иш-аракеттерибизди башкарат, анткени биз өзүбүздүкүн гана туура деп эсептейбиз. Ошону менен катар эле биз жан дүйнөбүздө тынчтык болушун каалайбыз. Демек, жеке жашообузда да ийгиликке, тынчтыкка биз толеранттуулук сезимди тарбиялоо аркылуу жетишебиз. Маселе ошол толеранттуулук сезимин кантип тарбиялоо керектигинде.

Балдарды толеранттуулукка кантип тарбияласа болот? Эгер биз ушул маселе боюнча китептерге, интернетке кайрылсак, бир нерсе табуу кыйын, тагыраак айтканда, көптөгөн илимий макалаларды, диссертациялык иштерди, рефераттарды учуратабыз, бирок реалдуу кеңештерди жана балада кантип ушул маанилүү сапатты калыптандыруу тууралуу маалымат аз. Эмне үчүн? Себеби биздин коомчулук толугу менен толеранттуу деп айтуу кыйын. Бирөөнү ушактап сүйлөө, ондоо, жек көрүү кадимки нормадай болуп калган. А “толеранттуулук” дегенибиз бул коомчулукта кабыл алынган жалпы эрежелерге карата кандайдыр бир деңгээлде башкача көз карашта болгон адамдар менен да жакшы мамиледе болууга умтулуу жана аны түзүү болуп саналат. Ушундай коом барбы бизде? Бизде андай коом калыптана элек го деген ой келет. Мисалы, көчөлөрүбүздө, балдар аянтчаларында, парктарда ар кандай (жардамга муктаждыгы бар балдардын) атайын интернаттарда тарбияланып жаткан балдарды көп көрбөйбүз. Эгер алар арабызда жүрсө, аларга балдардын, чондордун мамилеси башка адамдар менен бирдей болуусу керек. А биз ошондой мамиле жасай алабызбы деген нерсе ойлондурат. Аларды бурулуп карап, кемсинтип, айыбын айтып, көңүлүн оорутабыз. Же болбосо муктаж болгон жеринде жардамдашкандар өтө аз санда. Алардын коомго аралашып жашоосуна ылайыктуу шарт да түзүлгөн эмес. Коомдук пикир, туура эмес одоно жасалган мамиле да алардын өз алдынча нормалдуу өнүгүүсүнө тоскоол болуп келет.

Интернет булактарынан айылдан шаарга көчүп келген себебин кейип айткан эженин окуясын окуп калдык, эки баласы тең тубаса майып экен. Балдары жөнүндө: “Бир четинен ооруканага жакын болобуз, бир четинен айылда балдарымды көчөгө алып чыксам, жаман көз менен карап, “Ии, кудайым, ай”, - деп ары карап “жийиркенгендер” да болду”, - дейт. Ушул сыяктуу окуялар жаш балдар гана эмес, жалпы коомчулуктун толеранттуулукка тарбиялануусу зарыл экендигинен кабар берет. “Толеранттуулук” жөнүндө айтуу менен кимдерди айтабыз? Мында майыптыгы бар адамдар эле эмес, башка улуттун, расанын, диндин өкүлдөрү жөнүндө да айтылат. Балдардын өзүнө окшобогон адамдарга карата жек көрүүчүлүк, теңсибегендиги күн сайын өсүүдө. Жаштардын сырттан келген (көчүп) адамдар, көчө шыпырган, таштанды жыйнаган кишилер менен сүйлөшкөнүнө, мамилесине байкоо салуу керек. Баары ушундай күндөлүк турмуштагы кырдаалдардан башталат.

Ар бир адам өзүнүн коомдук жайда болобу, үйдө балдарынын жанында болобу, сүйлөгөн сөзүнө маани берип, ошондой эле, айрыкча, өзгөчө жардамга муктаж, оорукчан адамдар, балдар жөнүндө да ойлорун түздөсө; таңдануу, сындоо, күлүү сыяктуу одоно жоруктардан алыс болуу үчүн балдарга кичинесинен эле майып, оорукчан, жардамга муктаж ар кандай адамдар тууралуу керектүү маалыматтарды айтып түшүндүрсө; балдарды тарбиялоо атанын жана эненин коомдук милдетине айланса, биздин коомубуз да бул актуалдуу жаралган маселелерди чечүүгө багыт алган болот эле.

Ошондой эле жергиликтүү билим берүү мекемелеринин жана атайын билим берүү мекемелеринин ортосунда майрамдарда, даталуу күндөрдө жана мүмкүнчүлүккө жараша көбүрөөк иш-чаралар уюштурулуп өткөрүлүп турса, балдар сезимтал жана мээримдүү болуп, өз өмүрүнүн жана башка балдардын кадырын билүүгө үйрөнүп чоңоюшат.

Толеранттуулук сезимин калыптоо билим берүү системасынын негизги милдеттеринин бирине айлануусу зарыл. Толеранттуулук жөнүндө канчалык жогорку деңгээлдеги философиялык жана саясий доктриналар иштелип чыкпасын, алар билим берүү системасында колго алынбаса, маанилүүлүгүн жоготот. Андыктан билим берүү мекемелеринин кызматкерлери, мугалимдер жана тарбиячылардын балдарды толеранттуулукка тарбиялоодогу үзүрлүү эмгектерине, турмуштук тажрыйбаларына, кесиптик компетенцияларына жана толеранттуу окутуу чөйрөсүн түзүү принцибинин негизделишине терең маани берүү – бүгүнкү күндүн талабы [1].

Толеранттуулукту өркүндөтүү, демек, адамдын мамилесин же идеологиясын өзгөртүү – терең нерсе жана бул олуттуу тажрыйбаларды талап кылат.

Мектеп адамга жана алардын ар биринин өзгөчөлүктөрүнө урматтоо менен эркин, демократиялуу жана толеранттуу жарандарды калыптандырышы керек.

Бала бакча менен мектептен баштап, ошондой эле үй-бүлөдөн балдарга жана өспүрүмдөргө, айрыкча, жаштарга толеранттуу болууга, башкаларды сыйлоого үйрөтүү менен бирге демократиялуу жарандардын муунун көбөйтүү, аларда толеранттуулукту өркүндөтүүнү ишке ашырууга зарыл болгон кеңештерди берүү үчүн, шаарыбыздагы ар кыл курактагы ата-энелер, улан-кыздар жана студенттер менен болгон баарлашуунун жана жүргүзүлгөн сурамжылоонун (Сурамжылоодо колдонулган суроолор: 1. “Толеранттуулук” дегенде сиз эмнени түшүнөсүз? 2. Сиз өзүңүздү толеранттуу адам деп ойлойсузбу? 3. Толеранттуулук актуалдуубу, эмне үчүн? 4. Толеранттуулук түшүнүгүнө качан жана кандай ситуацияда туш келдиңиз эле?) негизинде төмөнкүдөй тыянактарды чыгардык:

- Толеранттуулук жөнүндө маалымдуулукту жогорулатуу жана түшүндүрүү иштерин жүргүзүү;

- Аларга сабырдуулукка үйрөнө турган иш-чараларды сунуштоо;
- Күнүмдүк жашоодо толеранттуулук практикасы, башкача айтканда, мектептин чөйрөсүнөн тышкары толеранттуулукту алып келүү иш-аракеттери;
- Балдардын басмырлоого дуушар болуусуна жол бербөө;
- Ар кандай шартта ысымдарды чакырууга же мазактоого жол бербөө;
- Балдардын демилгесин жана кызматташтыгын кубаттоо;
- Аларга башкалардын сулуулугун түшүнүүгө жардам берүү;
- Балага өз маданиятын баалоону үйрөтүү;
- Ага башка нерсени сыйлоого жана башкаларды баалоого үйрөтүү зарылдыгы.

Ошондой эле толеранттуулуктун принциптерин карманган адамдын эмнелерге жетишери жөнүндө айтып кете турган болсок, толеранттуу болуу менен адамдар:

- ✓ өздөрүнүн кадыр-баркын сезишет;
- ✓ адамдар ортосундагы айырмачылыктарды сыйлайт;
- ✓ биргелешкен иш-аракеттердин негизинде бири-бирин толуктап турарын түшүнүшөт;

- ✓ жер жүзүндө тынчтыкты сактоого умтулушат;
- ✓ өз элинин тарыхый эс тутумун сактайт жана ушул сыяктуу эң мыкты жетишкендиктердин ээси болуу мүмкүнчүлүгүн алып жүрүшөт.

Жаш муундарда толеранттуулукту калыптандыруунун, өзгөчө, коом, элдин маданиятын, айрыкча бөтөн улуттун өкүлдөрү менен карым-катыш жасоо маданиятын өнүктүрүүдө да ролу чоң.

Демек, толеранттуулук – өзүнө, өзүн курчаган адамдарга көтөрүмдүүлүк, сабырдуулук менен мамиле жасоо, өзүн башка бирөөнүн ордуна коё билүү, дүйнөгө башка бирөөнүн көзү менен карай билүү, адамдардын түсүнүн, дининин, улутунун, ой-пикиринин, көз караштарынын башкача экендигине карабастан, бардык адамдардын ой-пикирине, ишенимдерине урматтоо менен мамиле жасоо, ошондой эле толерантуулук дүйнө таануунун негизги жолу экенин ар бир адам дайыма эсинде сактаса, колдон келген жакшы мамилеси жана жылуу сөзүн бири биринен аябаса, биз келечекте толеранттуу коом боло алабыз.

Адабияттар:

1. Аверзаев, И. Ч. О формировании толерантности у учащейся молодежи [Текст] / И. Ч. Аверзаев // Воспитание школьников. - 2010. - №7. - С. 64-66.
2. Алимбеков, А. Кыргыз этнопедагогикасы. I бөлүк : Педагогикалык ЖОЖдор үчүн окуу куралы [Текст] / А. Алимбеков. - Бишкек, 1996. - 69 б.
3. Асмолов, А. Г. Формирование установок толерантного сознания: что могут СМИ? [Текст] / А. Г. Асмолов // Век толерантности. - М., 2003. - № 5. - С. 9.
4. Суркова, Л. Ребенок от 8 до 13 лет: самый трудный возраст [Текст] / Л. Суркова. - Москва, 2016. - С.179-181.
5. Асипова, Н. А. Общение школьников в многонациональной среде [Текст] / Н. А. Асипова // Советская педагогика. - 1991. - №129. - С. 21-24.
6. Байгазиев, С. Азыркы мектептеги тарбия: максаты, мазмуну жана технологиясы [Текст] / С. Байгазиев. - Бишкек, 2009. - 24-40-бб.
7. Тремаскина, Т. И. Толерантность сегодня – мир навсегда [Текст] / Т. И. Тремаскина // Воспитание школьников. - 2011. - №9. - С. 73-77.